

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GÜNEY KAFKASYA DEMOKRASİ, GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ SORUNU*

THE PROBLEMS OF DEMOCRACY, SECURITY AND COOPERATION IN GLOBALISATION PROCESS IN SOUTH CAUCASIA

Dr. Fikret ELMA**

Özet

Günümüz dünyasında toplumsal yaşamı ve düşünce biçimlerini köklü biçimde değiştirmekte olan küreselleşme olgusu, genel olarak 1980'lerden itibaren, siyasal gelişmeler ve uluslararası sistem açısından da 1989'dan bu yana büyük bir ivme kazanmış bulunmaktadır. Bilindiği gibi, uluslararası toplum açısından 1989 sonrası sürecin önemi, eski Sovyet Bloku'nun çöküşü kadar, Orta ve Doğu Avrupa'dan Orta Asya ve Kafkaslara kadar geniş bir coğrafyada yeni ve bağımsız ulusların tarih sahnesinde yerlerini almaları ve yeni bir dünya düzeninin oluşmaya başlaması idi. Bu süreçte bahsettiğimiz bu ülkelerin demokrasi ve piyasa ekonomisine yönelmeleri, bir taraftan; "tarihin sonu" liberal demokrasilerin zaferi gibi iddiaları gündeme taşırken, öbür taraftan; Orta Asya ve Kafkasya boyutuyla ve merkezi olarak enerji konusuyla ilgili olarak "Büyük Satranç Tahtası", "Yeni Büyük Oyun", "Büyük Orta Asya Projesi", "Neo-Avrasyacılık" gibi teorileri de beraberinde getirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü Orta Asya ve Kafkasları dünyanın ilgi odağı haline getirdiği gibi, aynı zamanda, uzun bir aradan sonra bu coğrafyayı dış dünyaya da açmıştır. Böylece, ABD'den, Avrupa Birliği ve Çin'e kadar bütün büyük güçlerin bir şekilde bu bölgeye yönelimleri görülmektedir. Bölgeye bütün büyük güçlerin yönelimi ister istemez büyük çıkar çatışmalarını da beraberinde getirmektedir. Bu da, doğal olarak ilgili coğrafyanın toplumlarını pozitif veya negatif yönde etkilemektedir. Sovyetler Birliği'nin doğal mirasçısı konumundaki Rusya Federasyonu ise, "kendi arka bahçesi" ya da "doğal nüfuz alanı" olarak gördüğü bu coğrafyayı kontrolünde tutmak için çeşitli stratejiler ve politikalar uygulamakta hatta son dönemde Gürcistan örneğinde olduğu gibi, sıcak çatışma ve askeri müdahale seçeneğini bile kullanmaktan çekinmemektedir. Bölgede, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bütün bu gelişmelerin daha yoğun biçimde hissedildiği coğrafya, elbette Güney Kafkasya'dır. Güney Kafkasya, Orta Asya'nın ön kapısı olması, enerji kaynakları, boru hatları, ulaşım imkanları, farklı etnik yapısı, çatışma ve iş birliği noktalarıyla önemli ve stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bu çalışmada, yukarıda sunmaya çalıştığımız çerçevede ve yakın tarihle bağlantılı olarak esasen Güney Kafkasya'nın küresel süreçte yaşamış olduğu demokratikleşme, güvenlik ve entegrasyon sorunu analiz edilecektir.

Anahtar Kavramlar: Güney Kafkasya, küreselleşme, güvenlik, işbirliği ve enerji.

Abstract

Globalization, which has great impact from 1980s in general and from the point of political developments and international system from 1989, fundamentally changes the public life and the styles of thinking in today's world. As is known the importance of process after 1989 is not only the collapse of Soviet Union but also emerging of the new and independent nations from East Europe to Central Asia and Caucasia and the usherance of a period of new-world-order. Those nations

* Bu makalenin özeti, "Orta Asya Toplumlarında Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Arayışlar" adlı II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi çerçevesinde (Bişkek 2008) yayınlanmıştır.

** Qafqaz Üniversitesi, İ.İ.B.F Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi, Bakü/Azərbaycan

trending to democracy and market economy has brought both the rumours of “the end of world”, the victory of liberal democracies and some new theories depending on the energy situated in Central Asia and Caucasia like, “Great Chess”, “The New Great Play”, “Great Central Asia” and “Neo-Euroasianism”.

To sum up the Collapse of Soviet Union has not only opened windows of Central Asia and Caucasia to the world but also has made this lands a point of importance in a short time. So it can be easily noticed that all the great forces including USA, European Union and China pay importance on this lands. The attention of the great powers has brought conflicts to the area as well. This of course effects the people living on the land both negatively and positively. It is evident that Russian Federation that regards itself a natural inheritor of the Soviet Union and implements the area as its back garden prepares various strategies and policies. In fact, recently, as it has been on Georgia example, Russia do not hesitate to use alternatives of warm aggression and military intervention. The fundamental of this paper deals with South Caucasia that these developments are felt deeply and has great relations with Turkey. South caucasia is in a strategic position due to the energy sources, oil rings, the transportation facilities, complicated ethnic structure, conflicts and cooperation and being a door of Central Asia. In this paper within the frame mentioned the problems of integration and security above will be analyzed.

Key words: South Caucasia, globalization, security, cooperation and energy.

I. Giriş

1980’lerin sonunda küreselleşmenin hız kazandığı bir dönemde, Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle tarih sahnesinde yaşanan gelişmeler, Orta Asya ve Kafkasya’daki yeniden yapılanma çerçevesinde Güney Kafkasya’yı ön plana çıkarmıştır. ABD ve Avrupa Birliği, yakın tarihte bölge coğrafyasına (Orta Asya ve Kafkasya) tamamen hakim olan ve soğuk savaş döneminde dünyanın iki süper gücünden biri olan Sovyetler Birliği’nin tarih sahnesinden çekilmesiyle, bölgeye ve bölgedeki yeniden yapılanmaya yoğun bir ilgi göstermeye başlamışlardır. Diğer bir ifadeyle, Güney Kafkasya bugün, başta ABD, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği ülkeleri ve İran olmak üzere global ve bölgesel güçlerin dış politikasında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Kuşkusuz, soğuk savaş döneminden farklı olarak Güney Kafkasya, bugün, pek çok açıdan Türkiye’nin dış politikasında da hayati bir yer işgal etmektedir.

Öte yandan, bütün bu ülkelerin bölgede ilgisini çeken benzer ve farklı pek çok neden bulunmakla birlikte, bu nedenler içerisinde en önemli ve bilindik olanı coğrafyanın stratejik konumu ve enerji koridoru olmasıdır. Bu nedenle, bugünlerde Güney Kafkasya ülkeleri bir taraftan; kendi bünyelerinde sosyo-ekonomik ve siyasal gelişim, işbirliği, güvenlik ve farklı etnik grup sorunlarıyla meşgul iken, diğer taraftan da sahip oldukları stratejik konum ve enerji konusuyla ilgili olarak bölgesel ve küresel güçlerin rekabetine sahne olmaktadır. Dolayısıyla, içinde bulunduğumuz küresel ortam ve ilişkiler ağı içinde Güney Kafkasya’da bölgesel iş birliğinin nasıl sağlanacağı, etnik çatışmaların nasıl çözümleneceği ve güvenlik sorununun nasıl aşılacağı, diğer bir ifadeyle de çatışma noktalarının nasıl giderileceği konusu giderek daha çok önem kazanmaktadır. Bu nedenle, bugün, Güney Kafkasya ülkelerinin içinde bulunduğu sürecin, işbirliği imkanlarının, bölgede global ve etnik çatışma ihtimallerinin incelenmesi, bu coğrafyanın geleceği konusunda daha sağlıklı analizler yapmayı kolaylaştıracaktır.

Bu çerçevede, bu çalışmanın özünü; küreselleşme sürecinde Güney Kafkasya, demokrasi, güvenlik ve iş birliği sorunu oluşturmaktadır. Elbette, bölgenin demokratikleşmesi meselesiyle, işbirliği ve güvenlik sorunlarının çözümünde, dış etkenlerin de (ABD, Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu ve Türkiye gibi) pozitif ve negatif yönde hayati bir rolü bulunmaktadır. Bu çalışmada, bu dış etkenlerden sadece Rusya faktörü üzerinde durulacaktır.

II. Küreselleşme ve Uluslararası Sistem

Günümüzde, genel kabul gören tanımına göre küreselleşme, “dünyanın küresel bir köy haline gelmesini” ifade ederken, bazılarına göre de (Tekeli vd, 1999: 15) “yerel olanın evrenselleşmesi ve evrensel olanın yerelleşmesi” sürecini bize anlatmaktadır. Bu iki tanımlama da aslında, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı yükselişin etkisiyle bize, Antony Giddens’in “toplumsal ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması” olarak tanımladığı durumu yansıtmaktadır (Giddens, 1994: 62). Burada küreselleşme kavramını uzun uzun farklı bakış açılarıyla pek çok biçimde tanımlayabiliriz. Fakat, konumuz açısından bunun gerekli olmadığını biliyoruz. Ama içinde yaşadığımız süreci doğru algılamak bakımından bize yol gösterecek makro bir tanıma ihtiyacımız olduğunu da söylemek gerekir.

Bu çerçevede, İmmanuel Wallerstein’in izinden giderek küreselleşme olgusunun aslında, içinde bulunduğumuz ve dünya ölçeğinde yaşamakta olduğumuz büyük değişim ve dönüşüm sürecinin genel bir adı olduğu kanısındayım. Yine, bütün dünyanın yaşamakta olduğu bu büyük dönüşüm sürecinde bir süreden beri dünyanın yeniden yapılanma çabası içerisinde olduğunu, fakat henüz yeni bir dünya düzeninin kurulmadığının da çoğu insan gibi farkındayım. Hatırlanacağı gibi Francis Fukuyama (Fukuyama, 1992), Berlin Duvarı’nın yıkılışını ve Sovyetler Birliği’nin çöküşünü, “tarihin sonu ve liberalizmin dünya çapında zaferi” olarak nitelemişti. İmmanuel Wallerstein (Wallerstein, 1998: 9-12) ise, tam aksine, yeni dönemin “daha büyük ölçüde liberalizmin çöküşünü ve liberalizm sonrası dünyaya geçişi” ifade ettiğini belirtmektedir.

Wallerstein, “komünizmin çöküşünün bir ideoloji olarak liberalizmin nihai başarısını değil”, onun tarihsel rolünü sürdürebilme yeteneğinin kesin olarak zayıflayışını ve dünya düzeninin yaklaşan parçalanma korkularını gündeme getirdiğini vurgulamaktadır. Yazara göre, 1789-1989 dönemini kapsayan liberal hegemonya bugün sona ermek üzeredir ve liberalizmden sonraki yeni düzene geçiş süreci, kendi deyimleriyle “araf çağı”, geçen beş yüz yıldaki diğer dönemlerin hepsinden daha önemli, daha sorunlu ve şiddetli bir siyasi mücadele dönemi olacaktır. Wallerstein, bu yönde bugün “hiçbir şeyin değişmemesi için her şeyin değişmesi gerektiğini gayet iyi bilen ve bunu gerçekleştirmek için ustaca, zekice çalışan ayrıcalık yanlısı güçler gördüğünü” ifade etmekte ve üçüncü dünyaya bir çağrıda bulunmaktadır. Wallerstein bu çağrısında, mevcut dünya düzeninin dışında bırakılanların tümüne, yerel ve küresel tüm cephelerde birden hareket etmeyi, ilerlemeyi tavsiye etmektedir (Wallerstein, 1998: 11-19).

Gerçekten de, 1989’dan bu yana yakın tarihte uluslararası alanda yaşanan gelişmeleri izlediğimizde Wallerstein’a hak vermemek elde değildir. Çünkü artık dünya o eski soğuk savaş döneminin dünyası değildir. 1989 sonrasında uluslararası sistemde düzen ve denge bozulmuş durumdadır. Üstelik, bütün dünya toplumları eskisinden daha huzurlu da değildir. Çünkü dünya şuan “gri bir bölgede”, yeni bir döneme, sisteme geçiş sancıları yaşamaktadır. Hatta, bugün, küreselleşme ya da globalleşme dediğimiz olgunun bütün dünyayı, sanayi devrimi kadar etkilediğini, değiştirdiğini ve dönüştürdüğünü yaşayarak tecrübe ediyoruz.

Bu değişim ve dönüşümün bir süreci ifade ettiğini de zaten biliyoruz. Özetle; küreselleşme, kimi yazarların da üzerinde durduğu gibi, bir süreç olarak ele alındığında, teknolojik, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel pek çok boyutu olan bir değişim sürecini ifade etmektedir (Aktan ve Vural 2004: 13). Bu dönüşüm sürecinde başat rolü bilgi, teknoloji ve ekonomi faktörü oynasa da, sonuç kısmında “Medeniyetler Çatışması”, “Tarihin Sonu”, “Büyük Orta Doğu Projesi”, “Yeni Dünya Düzeni”, küresel terör ve enerji kaynakları üzerindeki küresel mücadeleler gibi siyasal ve kültürel faktörlerin yanı sıra finans, üretim, enerji ve pazarlama gibi alanlarda emperyal söylemlerle birlikte küresel çapta bir rekabetin, pragmatizmin ve çıkar çatışmasının uluslararası sistemde daha çok ön plana çıktığını görmekteyiz. Dolayısıyla, bugün, gözle görülür biçimde küresel güçler açısından küreselleşmenin anlamını daha çok küresel rekabet ve çıkar çatışmalarının oluşturduğunu söylememiz yanlış olmaz.

Sonuçta, burada küreselleşmeyle ilgili pek çok şey söylenebilir ama temel bir kaç hususu daha vurgulayıp, bu bahsi kapatmakta yarar olduğunu düşünüyoruz. Bu önemli hususlardan bir tanesi, bugün küreselleşmenin toplumlar, bireyler ve devletler açısından iyi ve kötü olmak üzere “iki boyutu” ya da “iki yüzü” olduğu gerçeğidir. Nobel ödüllü Joseph E. Stiglitz’in veciz ifadesiyle, bugün, “küreselleşme iyi ya da kötüyü yapabilecek bir güce sahip” bulunmaktadır ve artık biz bu gerçeği yaşamaktayız. Fakat belirtmek gerekir ki, içinde yaşadığımız son dönemde, global finans krizlerinden küresel teröre, global

ınsınmadan insan hakları ihlallerine ve etnik çatışmalara kadar küreselleşmenin daha çok negatif yönleri ön plana çıkmaktadır. Bu da doğal olarak, bu sürecin taraftarları kadar karşıtlarını da ortaya çıkarmaktadır. Kısaca, Coşkun Can Aktan ve Vural'ın da üzerinde durdukları gibi (Aktan ve Vural, 2004: 9), “globalleşme, artıları ve eksileri olan, yeni fırsatlar yanı sıra yeni tehdit ve tehlikeleri de yaratan ve geliştiren bir süreç” olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkinci bir husus, bugün birey, şirket ve devlet olarak bilgi ve teknolojiye daha bağımlı bir dünya ortaya çıkmış bulunmaktadır. Dolayısıyla önümüzdeki dönemde bilgi alt yapısı iyi olmayan bireylerin, şirketlerin ve devletlerin kendilerini yeni şartlara uyarlaması ve ayakta kalması pek mümkün gözükmemektedir. Son olarak, bugün, artık toplumların ve devletlerin eskisinden daha az bağımsız ve daha çok bir birine bağımlı oldukları gerçeğidir. Artık ulus devlet sorunlarını sadece kendi içinde çözemez hale gelmiştir. Bu da, ekonomi, siyaset, dış politika, güvenlik ve enerji gibi konularda küreselleşmeyle birlikte dünya çapında bir bölgeselleşmenin, bölgesel entegrasyonun yaşanmasına neden olmaktadır.

Kısaca, bu süreçte bölgesel entegrasyonun ve iş birliğinin önemi giderek artmaktadır. Güney Kafkasya'nın da bu gerçeğin dışında kalması mümkün değildir. Üstelik son dönemde, Rusya Federasyonu ve Gürcistan arasında Güney Osetya nedeniyle sıcak çatışmaya dönüşen olaylar ve devamında ABD, AB ve Rusya Federasyonu arasında yaşanan gerilim de bölgede acilen tarafları bir araya getirecek bir iş birliğine ve platforma ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Şayet, Türkiye'nin bu yöndeki son girişimleri ve Kafkasya Platformu önerisi netice verirse bu bölge adına önemli bir gelişme olacaktır.

III. Küreselleşme, Güney Kafkasya ve Demokratikleşme

Günümüz dünyasında toplumsal yaşamı ve düşünce biçimlerini köklü biçimde değiştirmekte olan küreselleşme olgusu, genel olarak 1980'lerden itibaren, siyasal gelişmeler ve uluslararası sistem açısından da 1989'dan bu yana büyük bir ivme kazanmış bulunmaktadır. Bilindiği gibi, uluslararası toplum açısından 1989 sonrası sürecin önemi, eski Sovyet Bloku'nun çöküşü kadar, Orta ve Doğu Avrupa'dan Orta Asya ve Kafkaslara kadar geniş bir coğrafyada yeni ve bağımsız ulusların tarih sahnesinde yerlerini almaları, demokrasiye yönelmeleri ve yeni bir dünya düzeninin oluşmaya başlaması idi. Böylece, soğuk savaş döneminin iki süper gücünden biri olan Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Orta Asya ve Kafkasları uzun bir aradan sonra dış dünyaya açtığı gibi, kısa zamanda genelde bütün bölgeyi, özelde ise Güney Kafkasya'yı dünyanın ilgi odağı haline getirmiştir.

Öte yandan, bu süreçte eski Sovyet coğrafyasının demokrasi ve piyasa ekonomisine yönelmesi, bir taraftan; “tarihin sonu” liberal demokrasilerin zaferi gibi iddiaları gündeme getirirken, öbür taraftan; Orta Asya ve Kafkasya boyutuyla ve merkezi olarak da enerji konusuyla ilgili olarak “Büyük Satranç Tahtası”, “Yeni Büyük Oyun” “Büyük Orta Asya Projesi”, “Neo-Avrasyacılık” gibi teorileri de beraberinde getirmiştir. Kısaca, bugün, küresel rekabetin, nüfuz ve çıkar çatışmasının yoğun biçimde yaşandığı alanlardan bir tanesini yanı başımızdaki Güney Kafkasya coğrafyası oluşturmaktadır. Bu nedenle, küreselleşmenin hız kazandığı bu dönemde Güney Kafkasya'daki gelişmeler büyük bir önem kazanmış bulunmaktadır. Farklı dil, din, etnik grup ve kültür varlığıyla kozmopolit bir yapı arzeden Kafkasya, aslında -Karadeniz ve Hazar Denizi arasında- coğrafi ve stratejik açıdan bir bütün oluşturmakla birlikte, bugün, daha çok tarihi ve siyasi nedenlerle Kuzey ve Güney Kafkasya diye anılır olmuştur. Bilindiği gibi, Kuzey Kafkasya halen Rusya Federasyonu'na bağlı bulunmaktadır. Geçtiğimiz dönemde bu bölgede, Çeçenistan ve Dağıstan'da Rusya'nın müdahil olduğu kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Güney Kafkasya'yı oluşturan üç ülke, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ise, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Bağımsızlığı takiben totaliter sistemden demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş yapan ve bir anlamda demokrasi deneyine giren Güney Kafkasya ülkeleri, bu geçiş döneminde idari, siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri açıdan büyük güçlüklerle karşılaşmış ve uzun süre bölgede istikrar sağlanamamıştır. Bu süreç büyük ölçüde 2000'li yıllara kadar devam etmiştir. Bölge, bugün de aynı sorunları ülkelere göre değişmekle birlikte, farklı ölçeklerde yaşamaktadır. Fakat, belirtmek gerekir ki, Güney Kafkasya'nın Sovyetler Birliği sonrası geçiş süreci ve bu süreçte yüzleştiği sorunlar da bir anda üstesinden gelinebilecek cinsten değildir. Çünkü, Adam Przeworski'nin “gerek iktisat, gerekse siyaset alanında geçmişten kesin bir biçimde kopma girişimi” (Przeworski, 1995: i) olarak tanımladığı “geçiş” olgusunun zorluklarını

İspanya'nın anayasa yapımcılarından Miguel Herrero de Minon şöyle ifade etmektedir: "Dağılan Sovyetler Birliği'nin içinden çıkan devletlerin yüzüye geldiği meydan okuyuşların tarihte daha önce herhangi bir benzeri kesinlikle olmamıştır. Ulusal kurtuluş ve otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş süreçleri olmuştur" (Minon, 1996: 42). Ancak, totaliter bir rejimden (komünizmden) ve sosyalist bir ekonomiden piyasa sistemine ve demokrasiye geçiş yanında, "bütün... siyasi, ulusal ve ekonomik geçiş süreçlerinin üst üste gelmesi görülmemiş bir şeydir" (Minon, 1996: 42).

Hakikaten, yukarıda da ifade edildiği gibi "geçiş süreci", diğer post-Sovyet ülkeleri gibi, Güney Kafkas ülkelerini de pek çok sorunla aynı anda boğuşmak zorunda bırakmıştır. Geçiş döneminin başlangıcına baktığımızda karşımıza oldukça ağır bir tablo çıkmaktadır. Devlet, demokrasi, ulus, kimlik, ideoloji, siyaset ve ekonomi gibi olguların ülkede yeniden inşası, dolayısıyla da, her alanda yeniden yapılanmanın gündeme geldiği bu zaman kesiti, geçiş sürecini, devletin ve demokrasinin yeniden inşasını oldukça zorlu kılmıştır. Bugün, Güney Kafkasya'da geçmiş dönemin otoriter kurumları biçimsel olarak ortadan kalkmış olmakla birlikte, onların yapı taşları olan zihniyetler hala varlığını sürdürmektedir. Demokratik siyasi kültür pek değişmemiştir. Özetle; bölge ülkeleri halihazırda bir diktatörlük olmadığı gibi, tam anlamıyla bir demokrasi de değildir. Bu yönüyle ilgili ülkeler daha çok demokrasiyle otoriterizm arasında bir "gri bölgede" bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Güney Kafkasya ülkeleri halihazırda "karma" ya da "melez" siyasi rejim örnekleri oluşturmaktadırlar.

Öte yandan, bugün, genel olarak Güney Kafkasya'nın kaderine hükmeden faktörleri ve karşı karşıya bulunduğu sorunları bir kaç temel başlıkta ele alabiliriz: Bunları; demokrasinin kurumsallaşma sorunu, ekonomik sorunlar, etnik çatışmalar, güvenlik ve işbirliği konusu ve bölgedeki küresel rekabet olarak ifade edebiliriz. Fakat, bölgeyle ilgili olarak dünya kamuoyuna bu faktörler arasında enerji konusu dışında belki de en fazla yansıyan, bölgedeki etnik çatışmalar olmaktadır. Bu nedenle, bu konu üzerinde burada kısaca durmak faydalı olacaktır. Evet, Güney Kafkas halkları -Azeri, Gürcü ve Ermeniler- uzun bir aradan, Çarlık Rusya'sı ile birlikte yaklaşık iki yüz yıl kadar süren Rus hegemonyasından ve koloni idaresinden sonra Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle, adına küreselleşme denen tarihin hızlı aktığı bir süreçte bağımsızlıklarına/özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Fakat, "ön Asya'nın Balkanları" nitelemesinin tam yerine oturduğu bu coğrafyada bağımsızlık da bölge halklarına tam anlamıyla demokrasi, huzur ve istikrar getirmemiştir.

Çünkü Sovyetlerin çöküşünü takiben, genelde Kafkasya, özelde ise Güney Kafkasya, küresel-bölgesel rekabet ve çıkar çatışmalarının da körüklediği etnik çatışma ve savaşlarla dünyanın en istikrarsız bölgelerinden biri haline gelmiştir. Nesip Nesipli'nin, Haleddin İbrahimli'ye ait "Değişen Avrasya'da Kafkasya" adlı kitabın ön sözünde de vurguladığı gibi (İbrahimli, 2001: IX), bölgedeki Karabağ, Osetya, Ahbazy, Aceristan ve Çeçenistan sorunları uzun süredir dünya kamuoyunun dikkat merkezindedir. Üstelik, Nesipli'ye göre (İbrahimli, 2001: IX-X)

"Sürekli çatışma hali, Güney Kafkasya'nın üç ana milletini Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeniden bağımsızlık kazanmış olmaktan duyacakları sevinçten mahrum etmiştir. Bunu aslında bağımsızlığın karşılığı olarak Rusya'ya ödenen pay olarak da yorumlamak mümkün. Rusya'nın bu çatışmaların asıl yönetmeni olduğu da çok aşikar. Fakat, çatışmaların temelinde sadece Rusya faktörü mü durmaktadır?" Kafkasya'daki çatışmaların temelinde duran bir diğer faktör de, onun coğrafyasından kaynaklanmaktadır.... (Üstelik), Kafkasya'nın coğrafyası değişmez olsa da, jeopolitiği hızla değişmektedir."

Gerçekten de, Nesip Nesipli'ye katılmamak mümkün değil. Bugün Kafkasya jeopolitiği içinde Güney Kafkasya'nın stratejik önemi de artmış bulunmaktadır. Güney Kafkasya'nın bu stratejik önemi, aslında Robert V. Barylski'nin (Barylski, 2003: 58) Azerbaycan özelinde için vurguladığı üç temel etkenden kaynaklanmaktadır. Bu etkenler; bölgenin coğrafyası, enerji kaynakları, etnik yapısı ve kültür mirasıdır. Barylski'nin de üzerinde durduğu üzere bu üç temel etmen halihazırda ve gelecekte bölge için hem potansiyel büyük bir zenginlik kaynağı, hem de büyük bir risk kaynağı durumundadır. Bölge ülkelerinin çatışma ya da iş birliği tercihi bu potansiyelin yönünü belirleyecektir. Elbette, burada dış faktörlerin ve güçlerin rolünü de (pozitif-negatif) denkleme dahil etmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla, Paul Henze'nin de ifade ettiği gibi (Henze, 1994: 66), "Kafkasyalılara sorunlarını çözmelerine ve gelecekte belirli bir rota çizmelerine yardım etmek isteyenler, pek çok faktörü göz önünde bulundurmak" zorundadırlar.

IV. Bölgenin Yakın Dönem Tarihi ve Stratejik Önemi

Güney Kafkasya, bugün, bir taraftan ön Asya'nın giriş kapısı, eski ipek yolunun geçiş güzergahı, enerji ve nakil hatlarının önemli bir koridoru, diğer taraftan ise; yukarıda değindiğimiz gibi çok dilli, dinli ve etnik yapıları konumuyla hem bir kültürel zenginlik kaynağı, hem de potansiyel bir etnik çatışma coğrafyası konumundadır. Bölgedeki çatışmaların kökleri eskilere uzanmakla birlikte, yakın dönemde Erjan Kurbanov'un da belirttiği gibi, 1988 Şubat'ında Dağlık Karabağ Bölge Meclisi'nin Azerbaycanlı temsilcilerin katılmadığı bir toplantıda bölgenin Azerbaycan'dan çıkartılıp Ermenistan'a bağlanması yönündeki kararı bu coğrafyada çatışmaları başlatmıştır (Kurbanov, 1996/97: 6-7). Böylece Dağlık Karabağ konusunda yaşanan Azerbaycan-Ermenistan anlaşmazlığı, Güney Kafkasya'nın iki ülkesi arasında daha bağımsızlık elde edilmeden başlamış ve sonuçta savaşa dönüşmüştür.

Halihazırda da sorun çözülmüş değildir. Azerbaycan topraklarının yaklaşık dörtte biri Ermenistan'ın işgali altında bulunmaktadır. 1994'deki ateşkenden bu yana sorun Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) girişimleriyle çözülmeye çalışılmaktadır. Fakat, halihazırda bir ilerleme kaydedilebilmiş de değildir. Bir diğer Güney Kafkas ülkesi olan Gürcistan'da da özellikle Güney Osetya ve Abhazy bölgelerinde merkezi yönetimle zaman zaman sıcak çatışmaya kadar varan etnik sorunlar bağımsızlıktan bu yana devam etmektedir. Burada da sorunlar tam olarak çözülebilmemiş değildir. Ayrıca Gürcistan'da sık sık Ahıska Türkleri ve Azeri Türklerinin de sorunları gündeme gelmektedir. Kısaca, Sovyet Rusya'nın zamanında bölgeyi kendi elinde tutmak için yaptığı farklı ülkeler ve etnik unsurlar arasındaki sınır, nüfus ve yer değişimleri bölgede çözümü çok da kolay olmayan bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Güney Kafkasya'da halihazırda devlet olarak yer alan ulusların kısaca bölgedeki geçmiş tarihlerine ve konumlarına baktığımızda ise, Güney Kafkasya'nın en köklü, nüfus olarak en büyük, kültür ve medeniyet olarak en gelişmiş, enerji kaynakları yönüyle de en zengin ülkesi olarak Azerbaycan'ı görüyoruz. Aynı zamanda, bir Hazar havzası ülkesi olan Azerbaycan, bir petrol denizinin üzerinde yüzmektedir. Ayrıca Azerbaycan, doğal kaynaklarıyla, kültürüyle, ticaretiyle Türkiye ve diğer Türk soylu devletlere yakınlığıyla Güney Kafkasya'nın tartışmasız en önemli ülkesi konumundadır.

Çünkü sahip olduğu zengin doğal kaynaklarla birlikte, Kafkasya jeopolitiği içinde önemli bir konuma sahip olan Azerbaycan, Güney Kafkasya'da doğudan batıya, kuzeyden güneye bir geçiş ülkesi ve Asya'ya açılan önemli bir kapı konumundadır (İlhan, 1993: 158-159; Swietochowski, 2001: 6). Geçmişte Avrupa'yla Asya arasında önemli bir ticaret hattı olan "İpek Yolu" da Azerbaycan'dan ve Güney Kafkasya'dan geçmektedir. Azerbaycan tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla meşhur olan Tadeusz Swietochowski'nin de belirttiği gibi (Swietochowski, 2001: 6), Azerbaycan'ın sahip olduğu bu stratejik konum, büyük ölçüde ülkenin tarihini de etkilemiş ve biçimlendirmiştir. Swietochowski'nin Azerbaycan özeli için ifade ettiği bu durumu Güney Kafkasya'nın bütünü için de rahatlıkla söyleyebiliriz. Gerçekten de, tarihi süreçte Güney Kafkasya'da pek çok istilalar ve savaşlar yaşanır ve birçok devlet kurulur. Öyle ki, ilgili coğrafya, Roma ve Moğol istilalarına bile sahne olur.

Bölgenin daha yakın tarihine baktığımızda ise, 16. ve 17. yüzyıllarda Azerbaycan topraklarını işgale başlayan Çarlık Rusyası'nın, İran'ın zayıf düşmesi, Osmanlı Devleti'nin bölgeye yeterli güç göndermemesi ve parçalı hanlıklar nedeniyle, 19. yüzyılın başlarında, genelde Kafkasya'ya, özelde ise Azerbaycan'a saldırıları yoğunlaşır, 1801'de Gürcistan, 1804'de Gence Rusların eline düşer, 1813'den itibaren de Karabağ'ın işgaline başlanır. 1828'e kadar Karabağ Rusya ile İran arasında çekişme konusu olur; fakat İran Çarlık Rusyası ile yapılan savaşları kaybedince Karabağ'ın da içinde olduğu Aras Nehri'nin kuzeyinde kalan Derbent, Kuba, Şeki, Bakü, Şirvan, Revan, Nahçıvan ve Gence gibi Azerbaycan hanlıkları 1813'deki "Gülüstan" ve 1828'deki "Türkmençay" antlaşmalarıyla Rusların eline geçer. Aras Nehri'nin güneyinde kalan ve Azerbaycan topraklarının üçte ikisini oluşturan bir kısım da İran'a bırakılır (Saray, 1993: 17-21; İsmayılov, 1993: 203-206).

Böylece, dünyanın en eski medeniyet merkezlerinden biri olan Azerbaycan, tarihi bakımdan Kuzey Azerbaycan ve Güney Azerbaycan diye ikiye bölünür. Bugün Güney Kafkasya'da yer alan ve

bağımsız olan Kuzey Azerbaycan'dır. Çok daha büyük bir nüfusa sahip olan Güney Azerbaycan hala İran sınırları içerisinde yer almaktadır. Kuzey Azerbaycan'daki mevcut durum, Çarlık Rusyasının zayıflamasına, 1905 Rus Devrimi'ne ve hatta 1917 Bolşevik devrimine kadar böyle sürer. 1905 devrimi ortamında Swietochowski'nin de üzerinde durduğu gibi, Rusya'daki siyasal uyanışla belirmeye başlayan siyasal partiler, özgür basın ve modern ideolojiler aynen Azerbaycan'a da yansır (Swietochowski, 2001: 6). Rusya'da gerçekleşen 1905 ihtilaliyle, özellikle yurt dışında eğitim gören ülke aydınlarıyla petrol zengini Azeri burjuvazisi, Azerbaycan'ın siyasal, sosyal ve kültürel hayatında pek çok yeni gelişmeye imza atar ve böylece Azerbaycan'da yenileşme, aydınlanma ve milliyetçilik hareketleri hızla gelişmeye başlar. Bu gelişmeler ilerleyen süreçte 1918'deki bağımsızlık ve ilk demokrasi deneyiminin de temelini oluşturur.

Bununla birlikte, Çarlık Rusya'sının son bulduğu 1917 Bolşevik devrimiyle bölgede yeni bir dönem başlar. Aynı yıl içerisinde geçici Rus hükümeti tarafından Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı kapsayan bölgenin yönetimi için "Kafkasya Özel Komitesi" (Transkafkasya Komiserliği) adı altında Tiflis'te bir organ oluşturulur, fakat bu yapı 5 Ocak 1918'de faaliyete yeni başladığı dönemde bolşevikler tarafından dağıtılır. Bunun üzerine bu yapının üyeleri kendi aralarında 18 Ocak 1918'de toplanarak Transkafkasya Seymi'ni (Mavera-i Kafkas Seymi) hayata geçirirler. Bu yapıyla bağımsız, demokratik ve federal bir cumhuriyet kurulduğu ilan edilir, fakat üye ülkelerin temsilcileri arasında iç ve dış siyasete ilişkin önemli fikir ayrılıkları doğduğu için bu yapı da uzun süre ayakta kalmaz ve 26 Mayıs 1918'de Gürcistan'ın hemen ardından da Ermenistan'ın kendi bağımsızlıklarını ilan etmesiyle federasyon son bulur. Bunun üzerine Mehmet Emin Resulzade'nin başkanlığında 28 Mayıs 1918'de "Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti'nin" bağımsızlığı ilan edilir (Balayev, 1993: 243-244; Saray, 1993: 29).

Bahsettiğimiz bu gelişmeler sonucunda kurulan "Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti"nin varlığı iki yıl sürer ve 27 Nisan 1920 tarihinde ülke kızılordu tarafından işgal edilir. Aynı şekilde Gürcistan ve Ermenistan'ın da bağımsızlıklarına son verilir. 1922'de Rusya'nın baskısıyla Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan arasında tekrar "Transkafkasya Federasyonu" oluşturulur. Böylece Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan "Kafkasya Ötesi Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti"ne katılmış olur. 1930'lardan sonra da bu ülkeler, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını alarak Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerden biri haline gelirler. Bu üç Güney Kafkas ülkesi, 1991'de Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmasıyla da tekrar bağımsızlıklarını ilan ederler. Öte yandan, Azerbaycan'dan sonra Güney Kafkas bölgesinin büyüklük bakımından en eski ve köklü ikinci halkı Gürcülerdir. Kafkas coğrafyasında olmaları dolayısıyla hemen hemen Azeriler gibi aynı kaderi paylaşmışlardır. Tarihi süreçte geçiş bölgesinde yer almaları dolayısıyla ülkeleri pek çok istilalara ve savaşlara sahne olmuştur. Yine, aynen Azerbaycan gibi 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başlarında ülke Çarlık Rusyası tarafından işgal edilmiştir. Çarlık Rusyası'nın dağılmaya yüz tuttuğu dönemde Azerbaycan'la birlikte 1918 yılında bağımsızlıklarını elde etmişler, yine 1920'de aynı kaderi paylaşarak Bolşeviklerin, Sovyetlerin işgaline uğramışlardır. 1991'deki bağımsızlığa kadar da Azerbaycan ve Ermenistan'la birlikte Sovyetler'in bünyesi içerisinde yer almışlardır.

Güney Kafkasya'nın bugün için bir diğer halkı olan Ermeniler ise, aslında Azerbaycanlılar ve Gürcüler gibi eski bir Kafkas halkı değildir. Büyük ölçüde Rusya'nın Kafkasya'yı işgal ve ele geçirme siyaseti neticesinde bölgeye sonradan Ruslar tarafından yerleştirilmişlerdir. Tarihi kaynaklara göre, 18. yüzyılın ikinci yarısında bile bütün Kafkasya'da Gürcü Tiflis Hanlığı ve Dağıstan kavimleri dışında kalan topraklarda Azerbaycan Türk hanlıklarının hakimiyetleri söz konusudur. 1828 ve 1830 yılları arasında Rusya tarafından Azerbaycan'ın Yukarı Aras Bölgesine, diğer bir ifadeyle, Revan (Erivan) ve Karabağ vilayetlerine Osmanlı İmparatorluğu ve İran'dan göç ettirilen Ermenilerin sayısı 120 bini aşmıştır. Bu rakam 19. yüzyılın sonlarına doğru bir milyonu geçmiştir (Küçükdağ ve Dedeyev, 2001). Neticede, 19. yüzyılın başlarında Kafkasya'yı tamamen ele geçiren Ruslar, göç hareketleriyle bölgenin etnik yapısını da değiştirmişlerdir. Böylece, tarih boyunca devlet kuramayan Ermeniler, Sovyetler Bünyesinde bir Cumhuriyet haline getirilmişlerdir. Ermenistan ülke sınırları Sovyetler Birliği döneminde de genişletilmiştir. Örneğin; Elnur Kazımlı'nın da belirttiği gibi, bu dönemde, 9.000 km karelik Zengezur Bölgesi'nin Ermenistan'a verilmesiyle, Nahçıvan'la Azerbaycan'ın kara bağlantısı kesilmiştir (Kazımlı, 2004: 36). Sonuçta, 1991'de Sovyetlerin çöküşüyle birlikte, Ermeniler de, Gürcüler ve Azerbaycanlılar gibi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

V. Entegrasyon ve Güvenlik Sorunu

Güney Kafkasya'nın kısa tarihçesinde de görüldüğü gibi, Güney Kafkas ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin çöküşü neticesinde bağımsızlıklarını kazanan yeni devletlerdir. Bağımsızlıktan bu yana geçen ve 15 yılı aşan zaman diliminde ise, bu toplumlar pek çok alanda bir "geçiş süreci" yaşamış bulunmaktadır. Hala bir çok alanda bu geçiş sürecinin tamamlandığını söylemek de mümkün değildir. Bünyesinde buldukları Sovyetler Birliği'nin ani çöküşü, bu toplumları siyasal, sosyal, ekonomik ve güvenlikle ilgili pek çok konuda pek çok sorunla aynı anda yüz yüze bırakmıştır. Kısacası, bağımsızlığa hazırlıksız yakalanmışlardır. Neticede; iç ve dış siyasetin, idari yapının, ekonominin, kısaca; bütün toplumsal alanların yeniden inşası gerekmiştir.

Bu nedenle, bu ülkeler bağımsızlıklarını elde ettikleri 1991 yılından bu yana, özellikle Sovyetler Birliği'nden miras kalan siyasal, idari ve iktisadi yapının yeniden inşası ile meşgul olmaktadır. Elbette, ilgili ülkeler ve toplumlar için bu süreç oldukça sancılı bir süreçtir ve bu süreçte doğal olarak pek çok sorunla karşılaşmıştır. Üstelik yaşanan bu sorunların bir kısmı ilgili ülkelerin sadece kendi içlerinde çözebilecekleri mahiyette de değildir. Çünkü Güney Kafkasya, genel olarak Kafkasya ve Orta Asya'nın yeniden yapılanması sürecinde bölgesel ve küresel bir rekabete de sahne olmaktadır. Bu da sorunları daha da karmaşık ve ağır bir hale getirmektedir.

Öte yandan, bağımsızlıktan bu yana Azerbaycan ve Gürcistan, siyasal ve ekonomik anlamda Batı yanlısı bir dış politika izlemekte ve Batı sistemi ile entegre olmayı temel bir politika olarak tercih etmiş bulunmaktadır. Buna karşın Ermenistan ise, Güney Kafkasya'da ve hatta bütün bölgede Rusya Federasyonu'nun en sadık müttefiki olma konumunu hala sürdürmektedir. Tabii, bir taraftan da Batılı ülkelerle özellikle de önemli bir lobi gücüne sahip olduğu ABD ve Fransa ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalışmaktadır. Elbette, bu durum, Güney Kafkasya'nın üç ülkesi için de farklı zorlukları, siyasal ve ekonomik tercihleri gündeme getirmekte, bölgedeki entegrasyonu zorlaştırmakta ya da eksik bırakmaktadır. Etnik sorunların ve genel olarak bölgedeki güvenlik sorunlarının tam olarak çözümünü de engellemektedir.

Fakat, bütün bu yaşananlar ve sorunlarla birlikte, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın aslında bir araya gelmesini, bir masa etrafında toplanmasını, sorunlarını, çözüm yollarını ve işbirliği imkanlarını karşılıklı olarak dile getirmelerini sağlayacak mekanizmalar olarak BDT, KEİ ve GUAM gibi bölgesel örgütler de mevcut bulunmaktadır. Bu örgütlere diğer çevre ve komşu ülkelerle birlikte, çoğunlukla bütün Güney Kafkas ülkeleri de üye olmuşlardır. Fakat, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ortaya çıkan ve pek çok örgütten sadece bir kaçını teşkil eden bu örgütler nisbi bazı faydaları yanında henüz Güney Kafkasya'nın güvenlik ve iş birliği sorunlarını çözecek bir güce ulaşmamışlardır.

Zaten Rusya Federasyonu büyük ölçüde bu örgütleri kendi çıkarları doğrultusunda maniple etmektedir. Kendisinin tam nüfuz kuramadığı bir Güney Kafkasya'nın etnik sorunlarını, güvenlik problemini ve entegrasyonunu istememekte ve engellemektedir. Konuyla ilgili olarak örneğin; Ermenistan hala Rusya'dan bağımsız bir dış politika izleyememektedir. Çünkü, bağımsızlık döneminde Rusya'nın desteği ile Dağlık Karabağ dışında Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini de işgal etmiş bulunmaktadır. Ayrıca Gürcistan'dan da toprak talebinde bulunmaktadır. Bu durum, elbette Güney Kafkasya'da güvenlik, istikrar, işbirliği ve demokrasinin gelişimini engellemektedir.

Öte yandan, Güney Kafkasya'nın güvenlik, işbirliği ve demokrasiyle ilgili sorunları; Rusya'nın provakasyonları, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarındaki işgalci konumu ve yayılcı tutumuyla da sınırlı değildir. Gürcistan'daki Rus askeri varlığı, Güney Osetya ve Ahbazy'a'daki etnik çatışmalar ve bu çatışmalara Rusya'nın bizzat katılımı da Güney Kafkasya'nın çözüm bekleyen sorunları arasında bulunmaktadır. Elbette bu sorunlar, Güney Kafkasya'daki bölgesel entegrasyonu zorlaştırmakta ve total olarak bölgenin entegre olmasını engellemektedir. Dolayısıyla, devam eden ya da dondurulan etnik çatışmaların varlığı, bölgede güvenlik ve istikrarın tam olarak kurulmasını ve entegrasyonu zorlaştıran önleyen en önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bütün bu yaşananlara ve güvenlik sorunlarına rağmen bugün bölgenin entegrasyonuna yönelik, Türkiye'nin ve Batı'nın da katkılarıyla, "Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı", Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Hattı", Paris'den Pekin'e kadar ulaşması beklenen Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu Projesi" gibi çok büyük projeler hayata geçmektedir.

Ermenistan ise, bölgede izlediği yanlış politikalar nedeniyle bu süreçten dışlanmış durumdadır. Komşularıyla yaşadığı büyük sorunlar nedeniyle Güney Kafkasya'daki hiçbir büyük projenin üyesi ve parçası değildir. Dolayısıyla, Güney Kafkasya'daki entegrasyon hareketi, daha çok Türkiye'nin ve Batı'nın da desteğini alan Azerbaycan ve Gürcistan'ı ön plana çıkarmaktadır. Peki, Güney Kafkasya'da Ermenistansız bir entegrasyon mümkün müdür? diye baktığımızda ise, eksik olmakla birlikte, bugün, pekala mümkün olduğunu da görmekteyiz. Zaten, mevcut pratik ve bölgede hayata geçen büyük projeler de bunu kanıtlamaktadır. Fakat, T.C. Devlet Başkanı Abdullah Gül'ün yakın dönemde gerçekleştirdiği Erivan ziyareti ve akabinde üç ülkenin (Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan) dışişleri bakanları düzeyinde ABD'de biraraya gelmesi ve sonrasında yaşanabilecek olan olası gelişmeler Azerbaycan-Ermenistan ihtilafını ve Dağlık Karabağ sorununu belli bir çözüme kavuşturabilirse bu durum bölge ülkeleri için büyük bir kazanç olacaktır. Sorunun çözümüne Türkiye'nin "Kafkas Platformu" önerisi de büyük katkı yapabilecektir. Böylece, bölgedeki çatışmaların ve güvenlik açığının giderilmesi ve ekonomik entegrasyonun sağlanması yönünde büyük bir adı atılmış olacaktır. Fakat bu süreçte daha başlangıçta oldukça zorlu bir süreç olduğunu da kabul etmek gerekmektedir.

Aslında, konuyu bir de Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında bölgede yaşanan ekonomik gelişmelerle özetlemek faydalı olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında Güney Kafkasya ülkelerinin ekonomileri tam anlamıyla bir gerileme yaşamıştır. Dolayısıyla, bu üç ülke de Rusya'nın ekonomik iflasından paylarını fazlasıyla almışlardır. Bunun sonucu olarak hiperenflasyonla birlikte bölge ülkelerinin ekonomileri bir küçülme sürecine girmiş ve gayrisafi milli hasılları yüzde 40 ve 60 oranlarında düşmüştür. Kısaca, Kamil Ağacan'ın da belirttiği gibi (Ağacan, 2006: 7-8), bağımsızlık sonrası Güney Kafkasya Cumhuriyetleri büyük çaplı ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu süreçte, Sovyetler Birliği döneminde kurulan ve cumhuriyetler arası bağımlılığa dayanan ekonomik sistem de çökmüş, sosyalist sistemden liberal piyasa sistemine geçiş süreci başlamıştır.

Bu geçiş sürecinin getirdiği yapısal sorunlara bir de etnik çatışmalarla, bunların doğurduğu istikrarsızlık ve savaş eklenmiştir. Savaşlar sonucunda bölgede ekonomik alt yapı iyice tahrip olmuş, Azerbaycan'da bir milyon, Gürcistan'da 270 bin, Ermenistan'da ise 300 bin kişi mülteci konumuna düşmüştür. Özetle; bağımsızlığı takiben bölge ülkelerinde üretim adeta durmuş ve ülkeler temel gereksinimlerini karşılayamaz hale gelmişlerdir. Fakat, özellikle 1994 yılı sonrasında etnik çatışmaların dondurulması ve Dağlık Karabağ konusundaki ateşkes, bölge ülkelerini ekonomide yapısal reformlara ve yeniden inşaya yöneltmiş, nihayetinde de ekonomideki küçülme sona ermiş ve büyüme başlamıştır. Fakat, bölgede hala nüfusun çoğunluğu yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Ağacan, 2006: 7-8).

Öte yandan, bağımsızlık döneminde bölge ülkelerinin bir diğer şanssızlığı da Sovyetler Birliği döneminde bu ülkelerde, Azerbaycan'daki eskimiş petrol sanayi dışında, kayda değer derecede değer üreten ve işleyen sanayi tesislerinin kurulmamış olmasıdır. Kısaca, bağımsızlık arefesinde bu ülkeler ekonomik anlamda az gelişmiş durumdadırlar. Elbette, bu yapının dönüşümü kolay olmamıştır. Zaten tamamen dönüştüğünü söylemek de hala zordur. Fakat, 1995 yılından itibaren uygulanan bazı ekonomi programları ve dış desteklerle üç ülkenin de ekonomisi büyümeye başlamış ve enflasyon kontrol altına alınmıştır. Bu süreçte, özellikle "Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı"nın hayata geçmesi, Azerbaycan ve Gürcistan ekonomilerinin büyümesine önemli bir ivme kazandırmıştır.

Tablo: Bölgesel Gelişme Trendi ve Güney Kafkasya

Bölge ve Ülkeler	1991-1995	1996-1999	2000-2005
Yeni AB Üyesi Ülkeleri	-5	4	5
-Baltik Ülkeleri (Estonya, Litvanya, Letonya)	-10	4	7
-Merkezi Avrupa (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya)	0	4	4
AB'ne Aday Ülkeler (Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Türkiye)	-1	-1	4
Balkanlar (Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ)	-5	2	4
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	-11	2	8
-Rusya Federasyonu	-9	-1	7
- Beyaz Rusya, Moldova, Ukrayna	-12	-1	7
-Kafkaslar (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan)	-14	6	9
-Orta Asya Ülkeleri	-9	2	7

Kaynak: Ben Slay, Regional Economic Growth Prospects Through 2015, *Development&Transition*, Issue 3, March 2006, s. 2.

Aslında, tabloda verilen rakamlar da Güney Kafkas ülkelerinin 1995 yılından itibaren resesyondan kurtulduğunu 1996-1999 ve 2000-2005 dönemlerinde çok yüksek bir büyüme trendine girdiklerini göstermektedir.

Tablodaki verilere göre, Güney Kafkas ülkeleri, 1991-1995 bağımsızlık ve yeniden yapılanma döneminde diğer bütün bölge ülkelerine göre ortalama %-14'le en kötü ekonomik gelişme trendine sahipken, 1996-1999 yılları arasında % 6, 2000-2005 döneminde ise % 9'la diğer bölge ve ülkelere göre oldukça yüksek bir ekonomik gelişme trendine ulaşmışlardır. Elbette, petrol gelirleri nedeniyle Güney Kafkas ülkelerindeki GSYİH artış oranını bu dönemde, % 12'lik büyüme rakamıyla en çok Azerbaycan'ın yükselttiği de bilinmektedir (Elma, 2007: 586-587). 2006 yılında Azerbaycan'ın ekonomik büyüme oranı yüzde 26.4' çıkmıştır. Bu dünyadaki en büyük büyüme rakamıdır.

Görüldüğü gibi "Azerbaycan, yakın dönemde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını elde etmiş olan Güney Kafkasya ülkeleri arasında en iyi ekonomik performansa sahip ülke konumundadır. Elbette, bu ekonomik performansta en temel rolü petrol gelirleri oluşturmaktadır" (Elma, 2007: 586-587). Yabancı yatırımlar açısından da Azerbaycan, Güney Kafkasya'da lider konumdadır. Dolayısıyla, Azerbaycan bölgedeki ekonomik entegrasyon açısından kilit ülke konumundadır. Petrol ve doğal gaz üretim ve ihracatına bağlı olarak önümüzdeki yıllarda aksi gelişmeler olmazsa Azerbaycan'ın bölgeye büyük bir refah getireceği ve bölgedeki ekonomik entegrasyonu güçlendireceği beklenmektedir.

Sonuçta, Azerbaycan kadar olmasa da Gürcistan ve Ermenistan ekonomileri de 1995 yılından itibaren göreceli bir genel toparlanma süreci yaşamaktadır. Fakat, aynı zamanda, bölgede iletişim, ulaşım, yolsuzluk, rüşvet, vergi usulsüzlükleri, tekelleşme gibi yapısal sorunlar da devam etmektedir. Bu alt yapı sorunları, bölgede yabancı sermaye ve yerel yatırımlar yanında bölgesel entegrasyonu da olumsuz yönde etkilemektedir. Fakat, bütün bu olumsuzluklara rağmen Güney Kafkasya'da ekonomik entegrasyonu derinleştirecek olan üç büyük proje hayata geçmiş bulunmaktadır. Bu projeler, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı", "Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Hattı" ve "Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi"dir. Bu projeler modern "İpek Yolu"nun yeniden inşası anlamına gelmekte ve bir anlamda Güney Kafkasya'yı da aşarak Asya ile Avrupa'yı enerji, ticaret ve ulaşımında birbirine bağlamaktadır.

Bu çerçevede, Amerika'nın ve Türkiye'nin bölge ülkelerine sağladığı yardımlar yanında AB'nin bölgeye yönelik olarak 1993 yılında başlatmış olduğu TACİS (Technical Assistance to Commonwealth of Independent States) Programı da bölgedeki entegrasyon açısından büyük önem taşımaktadır. Bu program çerçevesinde AB, 2000'li yıllara kadar bölge ülkelerine 1 milyar Euro tutarında yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar çeşitli alt yapı projeleri ve yönetim reformları alanında sürdürülmektedir. Bölgeye yönelik TACİS Programı çerçevesinde finanse edilen önemli bir proje de TRACECA projesidir (Hüseynov, 2001: 154, 251). Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru olarak da bilinen proje, tarihi İpek Yolunu canlandırma amacını gütmektedir. Bu projeye ilgili bazı alt yapı çalışmaları ve karayolu yapımları halen sürdürülmektedir.

Güney Kafkasya'da TACIS programı çerçevesinde finanse edilen önemli projelerden bir diğeri ise INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) projesidir (Hüseynov, 2001). Enerjide Ortadoğu ve Rusya'ya bağımlı bulunan AB, gelecekte meydana gelebilecek istikrarsızlıkların önlenmesi için enerji arzının çeşitlendirilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla INOGATE projesini hayata geçirmiştir. Proje, Hazar havzası petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınması amacıyla yeni stratejik güzergahların oluşturulması, mevcut boru hattı ağlarının rehabilitasyonu ve modernizasyonu projenin öncelikli hedefleri arasındadır. Böylece, INOGATE projesi genel olarak AB-Güney Kafkasya ülkeleri ilişkilerinin önemli yapıtaşlarından biridir. Proje, Güney Kafkas ülkelerine sağlayacağı ekonomik ve siyasi avantajlar ve bölgesel entegrasyon bakımından büyük önem taşımaktadır.

VI. Sonuç

Sonuçta, Güney Kafkasya, hayata geçen bütün bu büyük projelere ve ekonomik entegrasyon imkanlarına rağmen, etnik ayrışma ve güvenlik sorunlarını henüz tam olarak çözebilmiş değildir. Azerbaycan'la Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermenistan'ın işgal ettiği diğer Azerbaycan toprakları meselesiyle, Gürcistan'ın kendi içinde siyasi istikrara ulaşmasını engelleyen Güney Osetya ve Abhazya olayları ve Rusya'nın müdahalesi, Güney Kafkasya'da etnik ayrışma ve güvenlik sorunlarının esasını teşkil etmektedir. Aslında, bölgedeki bu sorunların kaynağında, genel olarak Orta Asya ve Kafkasya'da bir süredir yaşanan ve bazılarının "Yeni Büyük Oyun" diye ifade ettiği bölgesel ve küresel rekabet yatmaktadır.

ABD, AB ve hatta Çin gibi büyük güçler özellikle enerjiyle bağlantılı olarak bölgeye nüfuz etmeye çalışırken, Rusya, hem Güney Kafkasya'yı hala kendi "arka bahçesi" olarak görmekte, hem de Stephan Blank'ın de ifade ettiği gibi, Kuzey Kafkasya ile birlikte Güney Kafkasya'yı BDT'nin ve Rusya'nın güvenliğine yönelik en tehlikeli bölgeler olarak değerlendirmektedir (Blank, 1998: 2). Dolayısıyla Rusya, Güney Kafkasya'da etkinliği ve insiyatifi yeniden ele almak için bölge ülkelerine çeşitli baskılar uygulamaktadır. Bu baskı yollarından bir tanesi, bölgedeki etnik çatışmaları alevlendirmek ve bu ülkelerin iç siyasetlerine müdahale etmektir. Bir diğeri, enerji kartını ve fiyat ayarlamalarını bir dış politika ve baskı aracı olarak kullanmaktadır. Yine, Rusya, bölge ülkelerinin ekonomileri ve stratejik sektörleri üzerinde şirket satın almalar, imtiyaz sözleşmeleri ve ortaklıklar kurarak, ekonomik yöntemleri kullanarak da bu ülkeleri daha fazla kendisine bağımlı hale getirmeye çalışmaktadır. Bu da Güney Kafkasya'da sorunları daha da karmaşık ve ağır bir hale getirmektedir.

Üstelik, Rusya'nın üç Güney Kafkas ülkesinden ikisinde, Ermenistan ve Gürcistan'da, askeri varlığı hala devam etmekte, Azerbaycan'da ise askeri gözlem evi bulunmaktadır. "Askeri üs konusunda 1992 ve 1993'de Azerbaycan'ın, son zamanlarda ise Gürcistan'ın toprak bütünlüklerini tehlikeye atma pahasına Rus askeri birliklerini ülkelerinden çıkarma konusundaki ısrarcı davranışları ve GUAM çerçevesinde ortak askeri yapının kurulması" (Külebi, 2007) konusundaki söylemleri ise, bölgede Rusya'yı daha fazla telaşlandırmakta ve en son Gürcistan örneğinde olduğu gibi bölgedeki etnik, siyasi ve küresel çatışmaları yeniden alevlendirmektedir. Şayet, bir şekilde, Güney Kafkasya'da bölgesel ve küresel güçler de dahil bütün tarafları tatmin edecek bir uzlaşmaya varılabilirse, işte o zaman tam anlamıyla bu bölgede demokrasi, güvenlik ve iş birliği meselelerinin çözüme kavuşabileceğini, ulaşım, enerji ve boru hatları konusunda büyük bir mesafe kat edileceğini ve özellikle, Bakü ile Tiflis'in bölgenin önemli ticaret, finans ve kültür merkezleri durumuna yükselip, Güney Kafkasya'yı bugünkü durumundan daha farklı bir cazibe merkezi haline getirebileceklerini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Ağacan, Kamil (2006) *Güney Kafkasya*, Stratejik Öngörü- ASAM, Ankara.
- Aktan, Coşkun C. ve Vural (2004) *Globalleşme Fırsat Mı, Tehdit Mi*, Zaman Yayınları, İstanbul.
- Balayev, Aydın (1993) Azerbaycan Demokratik Respublikası (1918-1920), *Azerbaycan Tarihi En Gedim Dövrlerden XX. Esrin Evvellerine Geder*, Elm, Bakü.
- Barylski, Robert V. (2003) Independent Azerbaijan's Strategic Importance: Three Main Dimensions, *Globalleşme Prosesinde Qafqaz ve Orta Asya*, Uluslararası Konferans, Qafqaz Üniversitesi, Bakü, s. 57-58.
- Blank, Stephan (1998) Kafkasya Güvenliğinde Yeni Eğilimler, *Avrasya Etütleri*, No: 13, Spring, p.2.
- Elma, Fikret (2007) Azerbaycan'ın Son Dönem Sosyo-Ekonomik Profili, Globalleşme Prosesinde Qafqaz ve Merkezi Asya II. International Conference, Volume II, Qafqaz University et al, Bakü, 02-05 May 2007, pp.586-587.
- Fukuyama, Francis (1992) *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York.
- Giddens, Antony (1994) *Modernliğin Sonuçları*, çev. E. Kuydil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Henze, Paul B. (1994) Kafkasya'da Çatışma: Geçmiş, Sorunlar ve Gelecek İçin Öngörüler, *Avrasya Etütleri*, İlkbahar 1994.
- Hüseynov, Fuad (2001) Avrupa Birliği- BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi, *Journal of Ankara University Faculty of Law*, Vol.50, p.2.
- İbrahimli, Haleddin (2001) *Değişen Avrasya'da Kafkasya*, AVSAM, Ankara.
- İlhan, Suat (1993) *Türkiye'nin ve Türk Dünyasının Jeopolitiği*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 134, Ankara.
- İsmayılov, M. E. (1993) Azerbaycan XIX-XX Yüzyılın Evvellerinde, *Azerbaycan Tarihi En Gedim Dövrlerden XX. Esrin Evvellerine Geder*, Elm, Bakü.
- Kazımlı, Elnur (2004) Güney Kafkasya'da Siyasal Şiddet ve Terörizm, *Journal of Caucasian Studies*, Number 1, Fall 2004, pp. 36-42.
- Küçükdağ, Yusuf ve Dedeyev, Bilal (2001) 19. Yüzyılın Başlarında Rusya'nın Kafkasya'ya Yerleşme Siyaseti, *XIX-XX. Yüzyıllarda Osmanlı-Kafkasya İlişkileri Konulu Genelkurmay Başkanlığı VIII. Tarih Konferansı*, İstanbul, 24-26 Ekim 2001.
- Külebi, Ali (2007) BDT'nin Geleceği ve Rusya AB İlişkileri, *TUSAM*, <http://www.tusam.net>, 29.10.2007.
- Kurbanov, Erjan (1996/97), Azerbaijan Security Concerns: Conflict with Armenia over Nagorna-Karabakh and Potentials for Other İnternal Discords, *Eurasian Studies*, Winter 4, pp. 2-22.
- Minon, Miguel Herrero (1996) Demokrasiye Geçiş ve Anayasal Tercihler, *BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı*, Türk Demokrasi Vakfı ve Konrad Adeneur Vakfı, Ankara.
- Przeworski, Adam (1995) *Demokrasi ve Piyasa Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da Siyasal ve Ekonomik Reformlar*, çev., İlter Turan, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara.
- Saray, Mehmet (1993) *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, Nesil Matbaacılık, İstanbul.
- Slay, Ben (2006) Regional Economic Growth Prospects Through, 2015, *Development & Transition*, Issue 3, March 2006, p.2.
- Swietochowski, Tadeusz (2001) Azerbaijan in History, *Azerbaijan Investment Guide*.
- Tekeli, İlhan vd. (1999) *Katılımcı Demokrasi Kamusal Alan ve Yerel Yönetim*, Birinci Basım, WALD Yayını, İstanbul.
- Wallerstein, Immanuel (1998) *Liberalizmden Sonra*, Metis Yayınları, İstanbul.